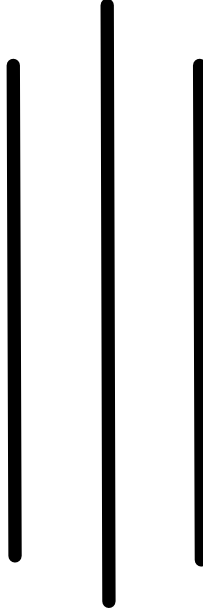

राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन नीति, २०७६

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

२०७६

विषयसूची

१. पृष्ठभूमि	२
२. हालसम्मका प्रयास र उपलब्धिहरू	३
३. समस्या र चुनौतीहरू	४
४. नीतिको आवश्यकता	६
५. दीर्घकालीन सोच तथा लक्ष्य	७
६. उद्देश्यहरू	८
७. नीतिहरू	९
८. रणनीतिहरू	११
९. कार्यनीतिहरू	१५
१०. प्राथमिकता क्षेत्रहरू	२३
११. संस्थागत व्यवस्था	२४
१२. आर्थिक पक्ष	२४
१३. कानूनी व्यवस्था	२५
१४. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी व्यवस्था	२६
१५. नीति कार्यान्वयनका आधार	२६
१६. खारेजी र बचाउ	२७
अनुसूची १	२८

१. पृष्ठभूमि

विज्ञान प्रविधि राष्ट्रको सामाजिक रूपान्तरण र आर्थिक विकासको प्रमुख संवाहक शक्ति मानिन्छ । गुणस्तरीय जीवनस्तर र सुशासन कायम गर्न एवं सुरक्षा सुदृढ बनाउन समेत विज्ञान प्रविधिको उपयोग प्रभावकारी देखिएको छ। कुनै पनि राष्ट्रको समृद्धि उक्त देशले अपनाएको विज्ञान प्रविधि सम्बन्धि नीति, सोको समग्रतामा कार्यान्वयन, त्यसका लागि गरिएको राजनैतिक प्रतिवद्धता, अनुसन्धान तथा विकासमा गरिएको राज्यको लगानी र सोबाट प्राप्त सामाजिक आर्थिक प्रतिफलको आधारमा मापन गर्ने गरिएको तथ्य विकसित मुलुकको अनुभवले देखाएको छ।

ऐतिहासिक परिवर्तनसङ्गै मुलुकको द्रुत एवम् दीगो आर्थिक विकास तथा समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माण, अनुसन्धानमा आधारित गुणस्तरीय शिक्षा, उत्पादनमुलक क्षेत्रमा नवप्रवर्तन सहितको प्रविधिको प्रयोग, वैज्ञानिक प्रतिभाहरूलाई अनुसन्धान गर्ने वातावरणको विकास, आविष्कार प्रदर्शन गर्ने अवसर, उद्यमशिलता अभिवृद्धिको सुनिश्चितता अनिवार्य हुन्छ। अतः यसका लागि संघियता अनुरूप विद्यमान अनुसन्धानमुलक संस्थाहरूको संस्थागत पुनः संरचना, वैज्ञानिक अनुसन्धान र प्रविधिको लागि सहज वातावरणको विकास र अनुसन्धान तथा विकासमा राज्यको लगानीको सुनिश्चितता अपरिहार्य हुन्छ।

नेपालको संविधानले विज्ञान प्रविधिलाई देशको समग्र र दीगो विकाससँग आवद्ध गरेको छ । सो बमोजिम वैज्ञानिक अध्ययन, अनुसन्धान एवम्

विज्ञान र प्रविधिको उन्नयन र विकासमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने तथा वैज्ञानिक, प्राविधिक र विशिष्ट प्रतिभाहरूको संरक्षण गर्ने उद्देश्य सहित तिब्र रूपमा भईरहेको प्रविधिको विकासको भरपुर उपयोग गर्दै दीगो विकासको लक्ष्य प्राप्ति एवम् “समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली” को राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्नका लागि मौजुदा नीतिमा समय सापेक्ष परिमार्जन गरि यो नीति तर्जुमा गरिएको छ।

२. हालसम्मका प्रयास र उपलब्धिहरू

विश्वका अन्य देशको तुलनामा नेपालको आधुनिक विज्ञान तथा प्रविधि विकासको इतिहास धेरै लामो छैन । २०५३ सालमा छुट्टै मन्त्रालयको रूपमा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय स्थापना गरी विज्ञान प्रविधिलाई प्राथमिकतामा राखी संस्थागत विकासको प्रयास भइरहेको छ। उक्त स्थापित निकायहरूमध्ये अधिकांश क्रियाशील रही रहेका छन्। २०५३ सालमा छुट्टै निकायको रूपमा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको गठन भए पश्चात २०६१ सालमा राष्ट्रिय विज्ञान तथा प्रविधि नीति, २०६४ सालमा राष्ट्रिय परमाणु नीति, २०७२ सालमा पारमाणविक पदार्थको नियमन सम्बन्धि निर्देशिका विकास गरी लागु भएका छन्।

देशको शासन प्रणाली संघीय संरचनामा रूपान्तरण भए पश्चात विज्ञान प्रविधिको जिम्मेवारी संघमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र प्रादेशिक तहमा उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा अन्तर्गत रहेको छ। यसका साथै देशभित्रै विज्ञान प्रविधिका विभिन्न क्षेत्रमा उच्च शिक्षाको आवश्यक पूर्वाधार र अवसरहरू उपलब्ध भई जनशक्ति

उत्पादनको क्षमता अभिवृद्धि हुदै गएको छ । विज्ञान प्रविधिको क्षेत्रमा देशमा हाल अनुमानित ९० हजार जनशक्ति रहेको र वैज्ञानिक अनुसन्धान र प्रविधि विकासमा नेपालले कूल ग्राहस्थ उत्पादनको ०.३५ प्रतिशत लगानी गर्दै आएको छ । त्यस्तै वन, कृषि, उर्जा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा पछिल्ला नवितनत्म् ज्ञान तथा प्रविधिको सफल प्रयोग भई सेवा प्रवाहमा विस्तार भएको छ। सामुदायिक वन र साना जल विद्युत आयोजनामा नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय पहिचान बनाएको छ भने उन्नत वीउविजन, बेमौसमी तरकारी, कुखुरा र मत्स्यपालन, आँखा उपचार तथा अंग प्रत्यारोपणमा उत्साहप्रद सफलता हासिल गरेको छ । संविधानले स्वच्छ वातावरण, खाद्य सुरक्षा तथा पोषण, आवासमा नागरिकको हक सुनिश्चित गरेर विज्ञान प्रविधिको विकास दायरालाई अझ फराकिलो बनाएको छ।

विज्ञान प्रविधिको क्षेत्रमा उल्लेखित विभिन्न संस्थागत र नीतिगत प्रयासहरू भएता पनि राज्यको सामाजिक आर्थिक विकासमा गति दिनेगरी उपलब्धी हासिल गर्न भने सकिएको छैन।

३. समस्या तथा चुनौतीहरू

विज्ञान तथा प्रविधिको क्षेत्रमा देहायबमोजिम समस्या तथा चुनौतीहरू रहेका छन् :

३.१ समस्याहरू :

विज्ञान प्रविधिको विकासका निम्ति नीतिगत कानुनी तथा सस्थागत पूर्वाधारका कमि हुनु, नीति कार्यान्वयनमा शिथिलता आउनु, वैज्ञानिक

अनुसन्धान र प्रविधि विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधार, उपयुक्त वातावरणसहितको लगानी नहुनु, विश्वविद्यालय तथा प्राज्ञिक प्रतिष्ठानका अनुसन्धानहरू उद्यमशिलता र व्यवसायिक उत्पादनसँग जोडिन नसक्नु, विभिन्न विधागत विशेषज्ञ, सक्षम र समर्पित जनशक्तिको न्यूनता हुनु, उपलब्ध दक्ष जनशक्ति पनि स्वदेशमा उपयोग हुन नसकी विदेश पलायन तर्फ आकर्षित हुनु, अनुसन्धानमा संलग्न निकायहरूबिच सहकार्य तथा साझेदारी विकासको सञ्जाल निर्माण हुन नसक्नु, विज्ञान प्रविधिमा अनुसन्धान संघ-संस्था र पेशागत संघ संस्था सञ्चालन व्यवस्थापनका लागि सहज कानूनी व्यवस्था नहुनु, विज्ञान र प्रविधिको विकासमा निजी क्षेत्रसँगको सहकार्य प्रभावकारी हुन नसक्नु लगायतका समस्याहरू रहेका छन् ।

३.२ चुनौतीहरू :

विज्ञान, प्रविधि र नवप्रवर्तनलाई उत्पादन, उत्पादकत्व अभिवृद्धि र उद्यमशिलता विकासमा केन्द्रित गर्नु, राष्ट्रिय प्राथमिकतामा रहेका क्षेत्रहरूको उत्थान र उन्नयनमा वैज्ञानिक अनुसन्धान, विज्ञान प्रविधिको विकास तथा नविनतम प्रविधिको समग्रमा प्रयोग गर्ने वातावरण बनाउनु, पूर्वाधार विकास तथा लगानी बृद्धि गर्दै वैज्ञानिक अनुसन्धान र विकासलाई दीर्घो एवम् परिणाममुखी बनाउनु, वैज्ञानिक अनुसन्धान कार्यमा सघाउ पुर्याउन सक्ने विभिन्न विधागत वैज्ञानिक, विज्ञ र दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको विकास गर्नु, वैज्ञानिक अनुसन्धानमुलक निकायहरूको संघीयता अनुरूप संस्थागत सबलिकरण, सुधार र पुनः

संरचना गर्नु, सरकारी, प्राज्ञिक तथा औद्योगिक प्रतिष्ठानहरुबिच सहकार्य तथा साझेदारीका वातावरण निर्माण गरी वैज्ञानिक अनुसन्धानलाई उपयुक्त प्रविधि विकासमा, प्रविधि विकासलाई उद्यमशिलतामा र उद्यमशिलतालाई उत्पादनसँग जोडनु, देशका दक्ष एवम् विज्ञ प्रतिभाहरुलाई देशभित्रै टिकाइ प्रतिभा पलायन राक्नु विदेशमा कार्यरत दक्ष जनशक्तिको बौद्धिक सञ्चार (Brain Circulation) गराई वैज्ञानिक अनुसन्धानलाई परिणाममुखी बनाउनु जस्ता विषयहरु चुनौतीका रूपमा रहेका छन्।

४. नीतिको आवश्यकता

देहायका कारणले विज्ञान प्रविधि तथा नव प्रवर्तन नीति (Science, Technology and Innovation Policy) को आवश्यकता देखिएको छ :-

४.१ संवैधानिक प्रावधान बमोजिम वैज्ञानिक अनुसन्धान प्रविधिको आविष्कार, उन्नयन र विकास एवम् बौद्धिक प्रतिभाहरुको संरक्षण गर्न तथा विभिन्न मौलिक हक विशेष गरी स्वच्छ वातावरणको हक, शिक्षा सम्बन्धी हक, स्वास्थ्य सम्बन्धी हक, खाद्य सम्बन्धी हकको कार्यान्वयनमा प्रविधि विकास र वैज्ञानिक अनुसन्धानको समूचित उपयोग गरी मुलुकको सामाजिक आर्थिक रूपान्तरण गर्न,

४.२ संघीयता अनुरूप वैज्ञानिक अनुसन्धानमूलक निकायहरुको सवलिकरण र प्रादेशिक सन्तुलन हुने गरी प्रविधि विकास,

विस्तार र नविनतम् प्रविधिहरूको अधिकतम उपयोग गर्न एवम् ती निकायहरू बीच आवश्यक सहकार्य, समन्वय गरी लगानी बृद्धिको वातावरण बनाउन,

- ४.३ विकास सम्बन्धित आवधिक तथा दीर्घकालिन योजनाहरू कार्यान्वयन गरी सामाजिक आर्थिक विकासमा सहयोग पुर्याउन,
- ४.४ विश्वमा विज्ञान तथा प्रविधिसँगै नव-प्रवर्तनको भूमिका अभिवृद्धि हुँदै गएको सन्दर्भमा वैज्ञानिक अनुसन्धानबाट विकास गरिएका नविनतम् र अत्याधुनिक (Cutting Edge) प्रविधिको उपयोग गरी दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्न र प्राथमिकताका क्षेत्रहरूमा ज्ञानमा आधारित उद्यमशिलताको विकास गर्न,
- ४.५ नेपाल पक्ष राष्ट्र भएको जलवायु परिवर्तन, जैविक विविधता, वातावरण र पारमाणविक पदार्थ लगायतका विभिन्न क्षेत्रगत अन्तराष्ट्रिय सन्धि, अभिसन्धि, सम्झौताहरूको कार्यान्वयन गर्न,

५. दीर्घकालीन सोच तथा लक्ष्य

५.१ सोच :

दिगो विकास र समृद्धिका लागि विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन ।

५.२ लक्ष्य :

विज्ञान प्रविधिको विकास, नव-प्रवर्तनको उपयोग र वैज्ञानिक संस्कृतिको प्रवर्द्धनबाट उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी नागरिकको गुणस्तरीय जीवनयापनमा सहयोग गर्दै समृद्ध नेपाल निर्माणमा योगदान गर्ने ।

६. उद्देश्यहरू

विज्ञान प्रविधि तथा नव प्रवर्तनका उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम हुनेछन् :

- ६.१ विज्ञान, प्रविधि र नवप्रवर्तनको विकास एवम् उपयोगबाट राष्ट्रिय उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गर्नु।
- ६.२ अनुसन्धान तथा विकासमा योग्य जनशक्ति परिचालन, विश्वका अत्याधुनिक (Cutting Edge) प्रविधिको प्रयोग, लगानी सुनिश्चितता र पूर्वाधार निर्माण गरी ज्ञानमा आधारित उद्यमशिलताको विकास गर्नु।
- ६.३ प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोग, वातावरणीय संतुलन, विपद् जोखिम न्यूनीकरण, औद्योगिकरणमा योगदान एवम् राष्ट्रिय सुरक्षाका लागि विज्ञान, प्रविधि तथा नवप्रवर्तनको अधिकतम उपयोग गर्नु।
- ६.४ विज्ञान प्रविधिसम्बन्धी पूर्वाधार विकास, संरचनागत परिवर्तन एवं कानुनी आधार तयार गरि वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास तथा नव-प्रवर्तनलाई सशक्त, क्रियाशिल र परिणाममुखी बनाउनु।
- ६.५ परम्परागत तथा आधुनिक ज्ञान तथा प्रविधिको स्तरोन्नति एवम् आधुनिकीकरण, वैज्ञानिक संस्कारको विकास र अनुसन्धानमुखी शिक्षा प्रणालीलाई प्रोत्साहन गर्दै दक्ष एवं विज्ञ वैज्ञानिक र प्राविधिक जनशक्तिको विकास गर्नु।

७. नीतिहरू

माथिका उद्देश्यहरू प्राप्तिका लागि निम्न नीतिहरू अवलम्बन गरिनेछन् :

- ७.१. विज्ञान तथा प्रविधिको विकास एवम् अधिकतम् प्रयोगबाट उत्पादनका साधनहरूको दक्षतापूर्ण उपयोग गर्दै उद्यमशिलता विकास तथा उत्पादन वृद्धि गर्ने । (६.१)
- ७.२. विज्ञान प्रविधि र नवप्रवर्तनका माध्यवबाट कृषि, उद्योग पूर्वाधार विकास लगायतका क्षेत्रमा विविधीकरण एवम् अधुनिकीकरण गर्दै विकासमा तिब्रता हासिल गर्ने । (६.१)
- ७.३. वैज्ञानिक तथा प्राविधिक जनशक्तिलाई वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनमा आकर्षण गर्न उपयुक्त वातावरण तयार गर्ने। (६.२)
- ७.४. विश्वका उदीयमान तथा अत्याधुनिक प्रविधिहरू अवलम्बन गर्दै प्रविधिमा आधारित पछिल्लो औद्योगिक क्रान्तिमा सक्रिय सहभागिता बढाई उत्पादन वृद्धि उन्मुख उद्यमशिलताको विकास गर्ने। (६.२)
- ७.५. वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनलाई उच्च प्राथमिकताका साथ लगानी सुनिश्चित गर्ने। (६.२)
- ७.६. वातावरण तथा पारिस्थितिक प्रणालीबिच सन्तुलन रहने गरि प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोग र संरक्षणका लागि वैज्ञानिक अनुसन्धान, उदीयमान तथा उपयुक्त प्रविधिहरूको विकास र प्रयोग गर्ने। (६.३)

- ७.७. सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणका लागि संविधान प्रदत्त विज्ञान प्रविधिसँग सम्बन्धित मौलिक हकहरूमा नागरिकको पहुँच सुनिश्चित गर्न प्रविधिको अधिकतम प्रयोग र नव-प्रवर्तनको प्रवर्द्धन गर्ने। (६.३)
- ७.८. राष्ट्रिय सुरक्षालाई सुदृढ, सबल र प्रभावकारी बनाउन वैज्ञानिक अनुसन्धान, उपयुक्त एवम् उदीयमान प्रविधिको विकास र नव-प्रवर्तनको उपयोग गर्ने। (६.३)
- ७.९. विद्यमान अनुसन्धान निकायहरूलाई सवलिकरण, सुधार तथा नीतिगत दिशा-निर्देश र प्रभावकारी समन्वय गरी संघीय संरचना अनुरूप संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विकास र विस्तार गर्ने। (६.४)
- ७.१०. मौलिक ज्ञान तथा परम्परागत प्रविधिको स्तरोन्नति तथा व्यवसायीकरण गर्न प्रोत्साहित गर्ने। (६.५)
- ७.११. अनुसन्धान र विकासमा प्रतिबद्ध प्रतिस्पर्धी जनशक्ति विकास गर्न विद्यालय तथा विश्वविद्यालय, तालीम प्रदायक संस्था र अनुसन्धानमूलक निकायहरूको संस्थागत क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने। (६.५)

द. रणनीतिहरू

माथि उल्लिखित नीतिको प्रभावकारी कार्यन्वयनको लागि देहायका रणनीति निर्धारण गरिएको छ :

- द.१ विज्ञान तथा प्रविधिलाई उत्पादन शक्तिको रूपमा विकास गर्दै राष्ट्रिय उत्पादनका क्षेत्रमा व्यापक उपयोग गरिनेछ। (७.१)
- द.२ उत्पादनका साधनहरूको दक्षतापूर्ण मितव्ययी र प्रभावकारी परिचालनका लागि विज्ञान प्रविधि र नवप्रवर्तनको उपयोग गरिनेछ। (७.१)
- द.३ विज्ञान, प्रविधि तथा नवप्रवर्तन र उद्यमशिलताबीच सकारात्मक सहसम्बन्ध एवम् सामञ्जस्यता कायम गरी उद्यमशिलता प्रवर्दन गरिनेछ। (७.२)
- द.४ कृषि क्षेत्रको व्यावसायिकरण, विविधीकरण तथा अधुनिकीकरणका लागि अधुनिक प्रविधिहरूको प्रयोग गरिनेछ। (७.२)
- द.५ विकासका पूर्वाधार निर्माणमा उपयोगी प्रविधिहरूको विकास गरी पूर्वाधार निर्माणमा तिब्रता प्रदान गरिनेछ। (७.२)
- द.६ अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनमा प्राञ्जिक निकाय तथा निजी क्षेत्रहरूलाई संलग्न गराउने वातावरण विकास गरिनेछ। (७.३)
- द.७ देश-विदेशमा रहेका नेपाली तथा विदेशी वैज्ञानिक तथा प्राविधिकहरूलाई आकर्षित गर्दै सहकार्यको माध्यमबाट

- अनुसन्धानलाई संगठित गरी समस्या-समाधान र नतिजामूलक बनाइनेछ। (७.३)
- ८.८ वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनको माध्यमबाट उत्पादकत्व र उत्पादनको गुणस्तर अभिवृद्धि गरि आर्थिक वृद्धिमा सहयोग पुर्याइनेछ। (७.४)
- ८.९ अनुसन्धान तथा विकास र नव-प्रवर्तनमा हुने स्वदेशी तथा विदेशी लगानीलाई राष्ट्रिय प्राथमिकताका क्षेत्रहरू निर्धारण गरी उपलब्धिपूर्ण बनाइनेछ। (७.५)
- ८.१० वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनको प्रवर्द्धन गर्न प्राज्ञिक संस्था, अनुसन्धान निकाय तथा औद्योगिक प्रतिष्ठानबीच सहकार्य र साझेदारी विकास गरिनेछ। (७.५)
- ८.११ आपतकालीन सुरक्षा, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि वैज्ञानिक अनुसन्धान र प्रविधिको विकास तथा उपयोग गरिनेछ। (७.६)
- ८.१२ उदियमान प्रविधिको प्रयोग र नव-प्रवर्तनको माध्यमबाट प्राकृतिक स्रोतहरूको दोहन न्यून गरी प्राकृतिक स्रोतहरूमा मानव निर्भरता कम गरिनेछ। (७.६)
- ८.१३ गुणस्तरीय खाद्य र स्वास्थ्यजस्ता आधारभुत आवश्यकता हासिल गर्न विज्ञान प्रविधि र नव-प्रवर्तनका उपायहरूको अधिकतम प्रयोग गरिनेछ। (७.६)

- ८.१४ सुरक्षित आवास र स्वच्छ वातावरणको उपलब्धता सुनिश्चित गर्न वैकल्पिक प्रविधि र निर्माण-सामग्री विकास गरिनेछ। (७.७)
- ८.१५ विज्ञान प्रविधिबाट लाभ हासिल गर्न विद्युत तथा सूचना प्रविधिलाई देशको सबै भागमा विस्तार गरी सार्वजनिक पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ। (७.७)
- ८.१६ जैविक, रासायनिक र पारमाणविक पदार्थहरूको सुरक्षित तथा शान्तिपूर्ण प्रयोगका लागि प्रविधिको विकास तथा उपयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ। (७.८)
- ८.१७ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र आपतकालीन स्थिति निराकरणको लागि उपयुक्त प्रविधिको विकास गरिनेछ। (७.८)
- ८.१८ दिगो विकासका लक्ष्यहरू (SDGs) हासिल गर्न प्रविधि विकास तथा नव-प्रवर्तनलाई एकीकृत रूपमा अवलम्बन गरिनेछ। (७.८)
- ८.१९ संघीय एवं प्रादेशिक तहमा नीतिगत दिशा-निर्देश र प्रभावकारी समन्वयका लागि संस्थागत सयन्त्र निर्माण गर्नुका साथै विद्यमान अनुसन्धान निकायहरूको पुनर्संरचना गरिनेछ। (७.९)
- ८.२० संघीय तथा प्रादेशिक विशिष्टताका आधारमा विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तनको समग्र विकासका लागि विश्वस्तरीय अनुसन्धान केन्द्रहरू स्थापना गरिनेछ। (७.९)
- ८.२१ वैज्ञानिक अनुसन्धान तथा विकास र नव-प्रवर्तन र विज्ञान शिक्षालाई राष्ट्रव्यापी बनाउन संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई

- जोड्ने विज्ञान तथा प्रविधिको संस्थागत संरचना विकास गरिनेछ। (७.९)
- ८.२२ परम्परागत मौलिक ज्ञान, प्रविधि तथा सीपका बारेमा प्राथमिक तहदेखि नै अध्ययन-अध्यापन गरिनेछ। (७.१०)
- ८.२३ विज्ञान शिक्षालाई व्यावहारिक र प्रयोगात्मक बनाउँदै तथ्यमा आधारित अनुसन्धान (Evidence based research) प्रक्रियासित आवद्ध गरिनेछ। (७.१०)
- ८.२४ जनमानसमा वैज्ञानिक चेतना अभिवृद्धि गरी छद्म-विज्ञान (Pseudoscience), अन्धविश्वास र कुरीतिलाई हटाइनेछ। (७.१०)
- ८.२५ परम्परागत मौलिक प्रविधिहरूको स्तरोन्नति, वैज्ञानिक अनुसन्धान तथा प्रविधि विकास र उपयोगमा सहयोग र क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ। (७.१०)
- ८.२६ परम्परागत मौलिक ज्ञान र सीपमा आधारित वस्तुहरूको उत्पादनलाई ग्राह्यता दिई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा त्यस्ता उत्पादनको प्रवेशको प्रवर्द्धन गरिनेछ। (७.१०)
- ८.२७ विज्ञान प्रविधिमा रुचि, सिर्जनशीलता र विश्लेषणात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्न प्रारम्भिक शिक्षादेखि नै शिक्षण सिकाइलाई प्रयोगात्मक र व्यावहारिक बनाइनेछ। (७.११)
- ८.२८ वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनका क्षेत्रमा थप अवसरहरू सिर्जना गरी समाजका विभिन्न तह/तप्कामा

क्रियाशील प्रतिभाहरूलाई उद्यमशीलतासित आवद्ध गरिनेछ। (७.११)

८.२९ विज्ञान तथा प्रविधिको अनुसन्धान र नव-प्रवर्तनको प्रवर्द्धन गर्न संघीय संरचना (संघ, प्रदेश र स्थानीय) अनुरूपका सबै सरकारको प्राथमिकता र दायित्व सिर्जना गरिनेछ। (७.११)

९. कार्यनीतिहरू

माथिका रणनीतिको प्रभावकारी कार्यन्वयनको लागि निम्न कार्यनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछन् :

उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि :

- ९.१ उदीयमान तथा अधुनिक प्रविधिको प्रयोग अभिवृद्धि गरी प्राकृतिक स्रोतमाथिको मानवीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्दै लगिनेछ।
- ९.२ विज्ञान तथा प्रविधिलाई उत्पादनका सबै क्षेत्रमा एकीकरण गर्न सम्बद्ध कानूनी तथा सस्थागत सयन्त्रवीच प्रभावकारी समन्वय गरिनेछ।
- ९.३ उद्यमशीलता प्रवर्द्धन गर्ने प्रकृतिका वैज्ञानिक तथा प्राविधिक अनुसन्धान एवम् नवप्रवर्तन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।

- ९.४ बायो, न्यानो तथा न्युक्लियर प्रविधिहरूको विकास र उपयोगबाट कृषि क्षेत्रको व्यावसायिकरण, विविधीकरण तथा आधुनिकीकरणमा सहयोग गरिनेछ ।
- ९.५ सडक, विद्युत, पुल, भवन निर्माण लगायतका भौतिक पूर्वाधार विकासमा आधुनिक प्रविधिहरूको प्रयोग गरी पूर्वाधार निर्माणलाई छिटो, सहज र गुणस्तरीय बनाइनेछ ।

ज्ञान सम्बर्द्धन र जनशक्ति परिचालन :

- ९.६ परम्परागत मौलिक ज्ञान, प्रविधि र सीपहरूको संकलन, अनुसन्धान गरी शैक्षिक पाठ्यक्रममा आवद्ध गरिनेछ ।
- ९.७ विज्ञान शिक्षणलाई प्रयोगात्मक क्रियाकलापसँग आवद्ध गरी शिक्षणलाई व्यवहारिक र रुचिपूर्ण बनाइनेछ ।
- ९.८ स्थानीय, प्रादेशिक र राष्ट्रिय स्तरमा विज्ञान मेला, प्रदर्शनी, ओलिम्पियाड, वैज्ञानिक प्रतिभा खोजी जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।
- ९.९ प्रत्येक युवा नेपाली नागरिकलाई प्राविधिक सीपयुक्त र दक्ष बनाउन विज्ञान प्रविधि सम्बन्धि तालीम तथा क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- ९.१० युवा वैज्ञानिक जनशक्तिलाई विद्यालय/स्थानीय तहमा आवद्ध गराई युवा वैज्ञानिक स्वयं-सेवा (जनतासँग युवा वैज्ञानिक) कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

- ९.११ प्रतिष्पर्धाको आधारमा अनुसन्धान वृत्ति, छात्रवृत्ति, प्रतिभा कदर प्रोत्साहन, सहूलियतपूर्ण विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन ऋण तथा पुरस्कारको व्यवस्था गरिनेछ।
- ९.१२ समन्वय र सहकार्यमा मौलिक ज्ञान तथा सीपमा आधारित उद्योग स्थापना गरी त्यस्ता उद्योगहरूको व्यवसायिकरणका लागि सहूलियतपूर्ण ऋण उपलब्ध गराइनेछ।
- ९.१३ पुख्रिँदेखि परम्परागत मौलिक ज्ञान र प्रविधिको जगेर्ना र विकास गर्दै त्यस्ता सीपहरूको स्तर निर्धारण गरी औपचारिक शिक्षासँग समकक्षता हुनेगरी डिग्री प्रदान गरिनेछ।
- ९.१४ वैज्ञानिक अनुसन्धान, विकसित प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन सम्बन्धि सूचना एवं वैज्ञानिक र विज्ञहरूको व्यवस्थित अभिलेख राखी प्रविधि विकासमा उपयोग गर्न विज्ञान, प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन डाटाबेसको विकास गरिनेछ।
- ९.१५ देशभित्र र बाहिर सक्रिय रहेका नेपाली वैज्ञानिक तथा प्राविधिकहरूको विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन सञ्जाल स्थापना गरी बौद्धिक सञ्चार (Brain Circulation) को माध्यमबाट प्रविधि विकासमा संलग्न गराइनेछ।
- ९.१६ वैज्ञानिक चेतनाको विस्तार र नव-प्रवर्तन प्रतिभाहरूलाई प्रविधि विकासमा संलग्न हुन प्रादेशिक तथा स्थानीय तहमा विज्ञान तथा नव-प्रवर्तन प्रवर्द्धन केन्द्रको विकास गरिनेछ।

क्षमता अभिवृद्धि तथा उद्यमशीलता प्रवर्द्धन :

- ९.१७ परम्परागत ज्ञानको प्रलेखिकरण, त्यसबाट विकसित प्रविधि तथा वस्तुको बौद्धिक सम्पत्ति अधिकार प्राप्ति, संरक्षण, प्रवर्द्धन, गुणस्तरको सुनिश्चितता लगायत व्यवस्था गरिनेछ।
- ९.१८ अनुसन्धान र नव-प्रवर्तनको माध्यमबाट परम्परागत ज्ञान र सीपमा आधारित मौलिक उत्पादनलाई परिष्कृत गरी गुणस्तरीय वस्तु उत्पादन गरिनेछ।
- ९.१९ वैज्ञानिक ज्ञानको उन्नयन, अनुसन्धान र प्रविधि विकासमा संलग्न वैज्ञानिक तथा प्राविधिकहरूलाई उच्च शिक्षा अध्ययनको लागि छात्रवृत्ति, पोस्ट-मास्टर/पोस्ट-डक्टरल फेलोसिप लगायतका अवसरहरू प्रदान गरिनेछ।
- ९.२० सफल प्रविधिहरूको विकास गरी ज्ञान सीप र दक्षताको प्रदर्शन गरेका नव-प्रतिभाहरूको उपलब्धीलाई व्यवसायीकरण र उद्यमशील बनाउन प्रोत्साहित गरिनेछ।
- ९.२१ प्रतिभावान वैज्ञानिक/प्राविधिकहरूलाई समावेशिताका आधारमा वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनका अवसरहरू उपलब्ध गराइनेछ।
- ९.२२ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिष्ठान एवं विश्वविद्यालयहरूसित सम्पर्क विस्तार गरी वैज्ञानिकहरूको क्षमता र पहुँच अभिवृद्धि गरिनेछ।

- ९.२३ उद्यमी वैज्ञानिक/प्राविधिक र राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय लगानीकर्ताबीच सम्पर्क तथा सहकार्य विस्तार गरी ज्ञान सीप र प्रविधि विकास गर्ने अनुकूल वातावरण बनाईनेछ।
- ९.२४ वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनलाई थप प्रवर्द्धन गर्न अनुसन्धान तथा विकासमा उपयुक्त रकम विनियोजन गरिनेछ।
- ९.२५ नव-प्रतिभावान युवा वैज्ञानिकहरुका रणनीतिक अनुसन्धान, उद्यमशीलता र व्यवसायिकता विकासका लागि सरकारी तथा निजी क्षेत्रको योगदानमा विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन कोष स्थापना गरी सञ्चालन गर्न सकिनेछ।
- ९.२६ प्रादेशिक विशिष्टता तथा उपलब्ध जनशक्ति अनुसार प्रविधि ज्ञान र सीपमा आधारित उद्यमशीलता विकास गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ।
- ९.२७ नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा-प्रतिष्ठान लगायतका अन्य अनुसन्धान प्रतिष्ठानहरुमा अनुसन्धानमा आधारित स्नातकोत्तर र विद्यावारिधी कार्यक्रम संचालन गर्न विशिष्टताको आधारमा विभिन्न विश्वविद्यालयसँग सहकार्य गरिनेछ।

पूर्वाधार विकास तथा सुरक्षा :

- ९.२८ प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोगलाई टेवा पुग्नेगरी औषधिजन्य जडिबुटी, सुगन्धित वनस्पति लगायतका उच्चमूल्यका वस्तु उत्पादन गर्न देशभित्रै कच्चा पदार्थको प्रशोधन गर्ने प्रविधि विकासमा प्रोत्साहन गरिनेछ।

- ९.२९ वायु, पानी र माटो प्रदुषण न्यूनीकरण, सन्तुलित पारिस्थितिक प्रणाली कायम राख्न हरीत र चुस्त प्रविधि (Green and Smart Technology) को बहुआयामिक विकास र अधिकतम उपयोग गरिनेछ।
- ९.३० कृषिमा आधुनिकीकरण, माटो व्यवस्थापनका लागि जैविक, नानो र अन्य नव-प्रवर्तित प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ।
- ९.३१ विज्ञान संग्रहालय, प्रविधि पार्क निर्माण लगायत अनुसन्धान तथा विकास र नव-प्रवर्तन (R&D and I) का लागि सरकार, नीजि क्षेत्र र वैज्ञानिकहरूबीच सहकार्य गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ। साथै यस्ता परियोजनामा अन्तर्राष्ट्रिय लगानीकर्तालाई समेत आकर्षित गरिनेछ।
- ९.३२ वैज्ञानिक अनुसन्धान तथा प्रविधि विकास मार्फत समाजलाई हानी-नोक्सानी हुने गतिविधिहरूमा नियन्त्रण गर्न नैतिक अनुमति (Ethical Permission) को प्रावधान लागु गरिनेछ।
- ९.३३ राष्ट्रिय तथ्याङ्क, सूचना व्यवस्थापन र साइबर सुरक्षाका लागि उपयुक्त प्रविधिको विकास गरिनेछ।
- ९.३४ राष्ट्रिय सुरक्षा र सम्बेदनशिलता कायम राख्न सम्बन्धित सुरक्षा निकायसँग परामर्श गरी आधुनिक प्रविधि एवं सूचना संयन्त्रको विकास गरिनेछ।
- ९.३५ सामाजिक, आर्थिक र वैयक्तिक सूचना उपभोगमा सुरक्षाको प्रत्याभूति र अपराध नियन्त्रण गर्न विधिविज्ञान (फरेन्सिक साइन्स) लगायतका नवोदित प्रविधिहरूको उपयोग गरिनेछ।

- ९.३६ जैविक सूचना, आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्स, रोबोटिक्स, जस्ता उदीयमान र नविनतम् प्रविधिहरूको अधिकतम उपयोग गरी उद्योग, व्यवसाय र अन्य क्षेत्रहरूको तिब्र विकासमा सघाउ पु-याईनेछ।
- ९.३७ रोगहरूको निदान र उपयुक्त उपचारका लागि जेनेटिक, ईम्युनो प्रविधिहरूको अधिकतम उपयोग गरी चिकित्सा पद्धतीलाई थप व्यवस्थित गरिनेछ।
- ९.३८ पारमाणविक, रासायनिक तथा जैविक पदार्थको वैज्ञानिक अनुसन्धान र शान्तिपूर्ण प्रयोगका लागि आवश्यक प्रविधिको विकास गरिनेछ।
- ९.३९ जैविक, रासायनिक र पारमाणविक पदार्थ, प्रविधि वा अन्य स्रोतको दुरुपयोग र दुर्घटनाबाट हुनसक्ने हानी-नोक्सानीको न्यूनीकरणका लागि अनुगमन र नियन्त्रण प्रणालीको विकास गरिनेछ।
- ९.४० विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि भू-उपग्रह, ड्रोन लगायतका प्रविधिमा आधारित प्रणालीको विकास र विस्तारमा सघाउ पु-याईनेछ।
- ९.४१ सुरक्षित र सुलभ आवास निर्माणका लागि पदार्थ विज्ञान, काष्ठ तथा गैह्र काष्ठ पैदावारको वैज्ञानिक अनुसन्धान गरी उपयुक्त प्रविधिको विकास गरिनेछ।
- ९.४२ परिक्षण, प्रमाणीकरण तथा क्यालिब्रेसनका लागि संघीय तहमा बहु-विधागत (Multi-Disciplinary) प्रयोगशाला र प्रदेशमा

विशिष्टता अनुरूप विधागत अनुसन्धान तथा सेवा केन्द्रहरू स्थापना गरिनेछन्।

९.४३ प्रविधिको पछिल्लो क्रान्तिमा सहभागी हुँदै भौतिक विज्ञान (Physical Sciences) तथा जीव विज्ञानको अनुसन्धानशाला विकास गरिनेछ।

९.४४ उच्च धरातलीय अनुसन्धानका लागि नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा-प्रतिष्ठान अन्तर्गत International Research Centre for High Altitudes को गुरुयोजना तयार पारी संचालन गरिनेछ।

संस्थागत सुधार तथा समन्वय :

९.४५ वैज्ञानिक अनुसन्धान र प्रविधि विकासमा थप प्रवर्द्धन गर्न सार्वजनिक अनुसन्धान निकायहरूबीच सहकार्यको संस्कृतिलाई प्रोत्साहन गरी ती निकायहरूमा अनुसन्धानकर्ताहरूको पहुँच सुनिश्चित हुने वातावरण सिर्जना गरिनेछ।

९.४६ वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास र नव-प्रवर्तनमा संलग्न निकायहरूमा उपलब्ध अनुसन्धान पूर्वाधार तथा प्रविधिको स्वतन्त्र विज्ञ समूहबाट निरिक्षण गराई सुदृढीकरण, स्तरोन्नत, पुनर्संरचना तथा पुनर्गठन गरिनेछ।

९.४७ वैज्ञानिक अनुसन्धान तथा प्रविधि विकासमा संलग्न हुने संस्थाहरूको संस्था दर्ता तथा नवीकरण कार्यलाई कार्यविधि बनाई सहज बनाइनेछ।

- ९.४८ अनुसन्धान कार्यमा संलग्न निकायहरूबाट नतीजामुलक प्रतिफल प्राप्त गर्न नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा-प्रतिष्ठानलाई वैज्ञानिक अनुसन्धानको सर्वोच्च निकाय (Apex Body) को रूपमा विकास गर्ने र संघीयता अनुरूप सांगठनिक सुदृढिकरण, सुधार एवंम् पुनर्संरचना गरिनेछ।
- ९.४९ संघीयता अनुरूप विज्ञान तथा प्रविधिको समानुपातिक विकास गर्न आवश्यकतानुसार विभागहरू स्थापना गरिनेछ।

१०. प्राथमिकता क्षेत्रहरू

वैज्ञानिक अनुसन्धानबाट विकसित विश्वका नविनतम् र अत्याधुनिक (Cutting Edge) प्रविधि विशेष गरी आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्स, सूचना प्रविधि, ईन्जिनियरींग, नानो प्रविधि, बायो प्रविधि, अन्तरिक्ष र परमाणु विज्ञानको अधिकतम उपयोग गर्न देहाय बमोजिम प्राथमिकता क्षेत्र निर्धारण गरिएको छ :

- १०.१ औद्योगिक उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि,
- १०.२ कृषिको व्यवसायिकरण र भूमिको उपयोग,
- १०.३ दीगो पूर्वाधार विकास (आवास, खानेपानी, पर्यटन र हरित ऊर्जा)
- १०.४ जैविक तथा बहुमूल्य खनिज स्रोतको दीगो उपयोग,
- १०.५ वातावरण, जलवायु परिवर्तन र विपद् जोखिम न्यूनीकरण
- १०.६ सुशासन र सेवा प्रवाह, साइबर तथा राष्ट्रिय सुरक्षा,

११. संस्थागत व्यवस्था

विज्ञान प्रविधि तथा नव प्रवर्तनलाई फड्को मार्ने गरी उपयोग गर्न संघीय एवम् प्रादेशिक तहमा नीतिगत दिशा-निर्देश र प्रभावकारी समन्वयका लागि संघीय तहमा उच्चस्तरीय विज्ञान प्रविधि विकास तथा समन्वय परिषद् रहने छ। परिषद्को संरचना अनुसूची १ मा रहेको छ। प्रदेश र स्थानीय तहमा विज्ञान, प्रविधि तथा नव-पर्वतन सम्बन्धी कार्यलाई प्रभावकारी समन्वय गरी विकास र विस्तार गर्न आवश्यक संस्थागत व्यवस्था गर्न सकिनेछ ।

१२. आर्थिक पक्ष

१२.१ वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास तथा नव प्रवर्तनको समग्रतामा सबै क्षेत्रमा उपयोग गर्ने प्रयोजनका लागि प्रचलित कानून बमोजिम एक छुट्टै विज्ञान प्रविधि तथा नव प्रवर्तन कोष (Science, Technology and Innovation Fund) को स्थापना गर्न सकिनेछ।

१२.२ विज्ञान प्रविधि तथा नव प्रवर्तन कोषमा नेपाल सरकारबाट प्राप्त रकम, द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय, स्वदेशी वा विदेशी संघ संस्थाबाट प्राप्त रकम वा विज्ञान प्रविधि तथा नव प्रवर्तनसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कोषबाट नेपाल सरकारबाट स्वीकृति लिई प्राप्त हुने रकम वा अन्य स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम रहनेछ।

- १२.३ विज्ञान प्रविधि नीति अनुरूप वैज्ञानिक अनुसन्धानका संस्थागत र पूर्वाधार विकासका क्षेत्रमा सरकारी दायित्व सृजना हुनेगरी आवधिक योजनाका आधारमा संघ तथा प्रदेश अन्तर्गतका स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा स्रोतको व्यवस्थापन हुनेछ।
- १२.४ नीतिमा उल्लिखित विषयहरूको कार्यान्वयन सम्बन्धित मन्त्रालयहरूले स्रोत उपलब्धताका आधारमा अ-आफ्नो वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा समावेश गरी गर्नुपर्नेछ।

१३. कानूनी व्यवस्था

- १३.१ विज्ञान तथा प्रविधि नीतिको कार्यान्वयनको लागि आवश्यकता अनुसार क्षेत्रगत नीति, ऐन, नियम, निर्देशिका बनाई लागु गरिनेछ।
- १३.२ वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास सम्बन्धी बौद्धिक सम्पति अधिकारलाई संरक्षण गर्ने कानूनहरू सम्बन्धित निकायबाट निर्माण गरी लागु गरिनेछ।
- १३.३ वैज्ञानिक अनुसन्धान, प्रविधि विकास तथा नव प्रवर्तन सम्बन्धी कार्यमा संलग्न हुन चाहने संघ संस्थाहरूलाई सहज दर्ता र नविकरणका लागि आवश्यक कानूनी व्यवस्था गरिनेछ।

१४. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी व्यवस्था

१४.१ यस नीति अनुरूप सञ्चालन गरिने कार्यक्रमहरूको प्रभावकारीता सुनिश्चित गर्न संघ र प्रदेशमा नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । संघमा सम्बन्धित मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, सम्बन्धित निकाय र सरोकारवाला संघ/संस्था रहने गरी एवम् प्रदेशमा सम्बन्धित मन्त्रालय, प्रादेशिक योजना आयोग, सम्बन्धित निकाय र सरोकारवाला संघ/संस्था रहने गरी चुस्त र प्रभावकारी संयन्त्र निर्माण गरी अनुगमन मूल्यांकन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।

१४.२ उपलब्ध नतिजाको निष्पक्ष तवरबाट वस्तुगत अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग गरी उत्कृष्ट नतिजा हासिल गर्ने निकाय, व्यक्तिलाई पुरस्कृत गर्ने पद्धति अङ्गीकार गरिनेछ ।

१५. नीति कार्यान्वयनका आधार

संघीय संरचना कार्यान्वयनको विशिष्टिकृत परिस्थितिमा यो नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिन लागेकोले नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न देहाय वमोजिम आधारहरू सुनिश्चित गर्न आवश्यक देखिएका छन् :

- १५.१ विज्ञान प्रविधि अन्तरसम्बन्धित विषय (Cross Cutting Issue) भएकोले उच्च प्राथमिकता दिई सरोकारवाला निकायहरूको उच्चस्तरको समन्वय, सहयोग र सहकार्यको आवश्यकता,
- १५.२ गुणस्तरीय पूर्वाधार विकास, विधागत प्रयोगशाला, स्तरीय उपकरण सहितको विशिष्टीकृत विधागत वैज्ञानिक अनुसन्धान केन्द्र स्थापनाका लागि आवश्यक लगानी सुनिश्चितता,
- १५.३ उपयुक्त कानूनी व्यवस्था, संस्थागत संरचना, दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता र सक्षम नेतृत्व,
- १५.४ दक्ष जनशक्ति उत्पादन र उत्पादित दक्ष जनशक्तिको उचित सदुपयोग,

१६. खारेजी र बचाउ

- १६.१ विज्ञान तथा प्रविधि नीति, २०६१ लाई खारेज गरिएको छ ।
- १६.२ विज्ञान तथा प्रविधि नीति, २०६१ बमोजिम भए गरेका सम्पूर्ण काम कारवाहीहरू यसै नीति बमोजिम भए गरेका मानिने छन् ।

अनुसूची १

(दफा ११ सँग सम्बन्धित)

राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि विकास तथा समन्वय परिषद्को गठन

१. मन्त्री, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
अध्यक्ष
२. सदस्य, राष्ट्रिय योजना आयोग (सम्बन्धित क्षेत्र हेर्ने)
सदस्य
३. उपकुलपति, त्रिभुवन विश्वविद्यालय
सदस्य
४. उपकुलपति, अन्य विश्वविद्यालयहरू मध्येबाट एक जना
सदस्य
५. सचिव, अर्थ मन्त्रालय
सदस्य
६. सचिव, गृह मन्त्रालय
सदस्य
७. सचिव, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय
सदस्य
८. सचिव, रक्षा मन्त्रालय
सदस्य
९. सचिव, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
सदस्य
१०. सचिव, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय
सदस्य

११. सचिव, उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय
सदस्य
१२. सचिव, संचार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य
१३. सचिव, कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय
सदस्य
१४. सचिव, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
सदस्य
१५. सचिव संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय
सदस्य
१६. सचिव (विज्ञान तथा प्रविधि), शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य
१७. उपकुलपति, नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान
सदस्य
१८. कार्यकारी निर्देशक, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्
सदस्य
१९. अध्यक्ष, उद्योग वाणिज्य महासंघ
सदस्य
२०. सम्बन्धित क्षेत्रका संघ संस्थाहरु मध्येबाट एक जना
सदस्य
२१. विज्ञान प्रविधि तथा नव-प्रवर्तन क्षेत्रमा कार्यरत प्रतिष्ठित वैज्ञानिक
एवं प्राविधिकहरु मध्येबाट कम्तिमा दुई महिला सहित चार जना
सदस्य
२२. सहसचिव, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सदस्य सचिव